

زیر سایه آرمانشهرگرایی

چرا سند چشم انداز به مثابه یک برنامه عملیاتی محقق نشد؟

◀ چستی منافع ملی

ساده‌ترین تعریف از منافع ملی در پاسخ به این پرسش حاصل می‌شود که چه چیزی برای یک ملت، بهترین است؟ به تعبیر مورگنتا، منافع ملی؛ بقا و حفاظت از کیان سیاسی و فرهنگی در برابر تجاوزات سایر دولت‌ملت‌هاست. منافع ملی را در یک تحلیل کلان می‌توان هر آنچه دانست که اکثریت یک ملت برای امنیت و رفاه خود نیاز دارد و در عین حال منعکس‌کننده اهداف کلی و مستمری است که یک ملت برای آن اقدام می‌کند. منافع ملی را می‌توان هدف کلی، بلندمدت و مستمری دانست که دولت و ملت همه خود را در خدمت آن می‌دانند. به تعبیر ورنون فون دایک، منافع ملی همان ارزش‌ها و خواسته‌هایی است که دولت‌های مستقل در رابطه با یکدیگر به دنبال حفظ یا دستیابی به آن هستند. منافع ملی را می‌توان در محورهای متفاوتی طبقه‌بندی کرد؛ منافع سیاسی، شامل استقلال سیاسی، حاکمیت ملی و پرستیژ بین‌المللی است؛ منافع امنیتی، شامل برتری نظامی، حفاظت از مرزهای ملی و تضمین امنیت شهروندان از آسیب‌های خارجی است. منافع اقتصادی که ثابت‌ترین نوع منافع ملی هستند و در بسیاری از مطالعات بین‌المللی منفعت اساسی یا منفعت نهایی به شمار می‌رود به معنی حفاظت از استاندارد زندگی برای شهروندان، تضمین توسعه و رشد اقتصادی است و سرانجام منافع فرهنگی نیز جنبه معنوی منافع ملی است و با ارزش‌های عمومی مردمان و عرف یک کشور پیوند دارد. برای منافع ملی معیارهای متفاوتی می‌توان در نظر داشت، برخی کشورها معیارهای ایدئولوژیک را برای منافع ملی برمی‌گزینند، برخی دیگر بر معیارهای اخلاقی-حقوقی، تأکید دارند، برخی منافع ملی را بر پایه معیارهای علمی و پرهیز از تصمیمات احساسی صورت‌بندی می‌کنند، در موارد زیادی معیارهای طبقاتی، حزبی و دیوان‌سالار معیار منافع ملی می‌شوند و حتی معیارهای نژادی و توجیه منافع ملی بر حسب منافع اقلیت یا اکثریت خاص قومیتی و زبانی و در مواردی معیارهای وابستگی خارجی به برخی ائتلاف‌ها و اتحادها، معیار فهم و اجرای منافع ملی می‌شود.

◀ شیوه‌های گذار از فراسیاست

گذار از فراسیاست در نظام‌های سیاسی با مفهوم عقلانیت ارتباط وثیقی دارد؛ بر اساس این معنا، هر تصمیم تا حدی منطقی است که مطلوبیت ذهنی مورد انتظار تصمیم‌گیرنده را به حداکثر برساند، یعنی تا جایی که جایگزین انتخاب‌شده از بین همه گزینه‌های موجود بهترین بخت را برای تحقق ارائه دهد. با وجود این، معنای عقلانیت

یکی از مهم‌ترین چالش‌هایی که نظام سیاسی کشور در تجربه زیسته چهار دهه گذشته با آن مواجه بوده است، چگونگی پیاده‌سازی آرمان‌ها در عرصه‌های داخلی و بین‌المللی است؛ با وجود آنکه تحقق کارویژه‌های یک نظام سیاسی و پیشبرد اهداف در عمل، مستلزم سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای تحقق آرزوها و پاسخ دقیق به انتظارات جمعی شهروندان و نظام سیاسی است، اما به نظر می‌رسد سلطه پدیده «فراسیاست» و تسلط نگرش‌های فلسفی بر نظام سیاست‌گذاری کشور تا کنون موجب شده است تا برنامه‌ریزی‌های عملیاتی به میزان قابل توجهی به فراموشی سپرده شود و این همان روندی است که با تحولات داخلی و بین‌المللی بر خلاف منافع ملی ایرانیان به شمار می‌رود و امکانی برای تداوم آن متصور نیست.

یادداشت

◀ سیاست و فراسیاست

«آلن بودیو» در کتاب خود تحت عنوان فراسیاست تصریح می‌کند، فلسفه این اختیار را به ما می‌دهد که از رخداد‌های سیاسی، دریافتی غیرتاریخی داشته باشیم؛ وی در ادامه یادآور می‌شود که اکثر مصادیق تجربی سیاست در عالم واقع هیچ نسبتی با حقیقت ندارند و هر سیاست‌رهایی بخش در نهایت مصداق تفکری پناهاده در میدان عمل است که طی آن، رویه‌های حقیقت از منافع عبور می‌کند و مفهوم منافع برای فرآیندهای سیاسی، امری بی‌اهمیت می‌شود. بودیو با اشاره به آنچه که «نخستین حلقه» سیاست‌رهایی‌بخش مدرن می‌نامد با نام بردن از افرادی نظیر مارکس، لنین و مائو تذکر می‌دهد که چگونه توده‌های مردم و رهبران آنان به واسطه عدم امکان ارجاع و استناد به قاعده و اختلاف مصادیق، بین امر واقعی و نظم خیالی در نوسان بودند. از این منظر می‌توان فراسیاست را به مثابه یوتوپیانسیسم (آرمانشهرگرایی) در نظر گرفت و برای تبیین ناکامی این کارویژه می‌توان به آموزه‌های کارل مانهایم استناد کرد. مانهایم توضیح می‌دهد، هدف نهایی یوتوپیا (آرمانشهر) پریشان ساختن ایمان حریف است، چرا که این باورها با هرگونه اعتقادی که خواهان هم‌نوايي با واقعیت موجود است مخالفت می‌کنند و همواره صورتی متفاوت از هستی را به عنوان «واقعیت» به حریف عرضه می‌کنند. بدین ترتیب پدیده «فراسیاست» را از منظر جامعه‌شناسی شناخت و در تعریفی موسع می‌توان تلاش برای تحقق باورهایی دانست که از سویی معطوف به بایدها هستند و از سوی دیگر ضرورتی اثباتی تلقی می‌شود.

شهرز شریعتی

دانشیار علوم سیاسی
(مسائل ایران) دانشگاه
تربیت مدرس